

ДЕГРАМАТИКАЛІЗАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ЯК СИСТЕМНЕ ЯВИЩЕ

Гирин О.В.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті розглядаються основні типи деграмадикалізації в сучасній англійській мові. Стверджується, що в сучасній англійській мові деграмадикалізація є системним явищем і охоплює як морфологічний, так і синтаксичний рівень мови. Зменшення кількості граматичних рис у мовної одиниці може відбуватися під час змін наступного типу: деафіксації, конверсійної та синтаксичної деграмадикалізації, деграмадикалізації модальних дієслів та часових форм. Ці зміни можуть супроводжуватися супутніми процесами: категорійною та прагматико-семантичною реінтерпретацією, звуженням синтаксичного контексту, зменшенням частоти використання мовної одиниці, посиленням фонологічних позицій.

Ключові слова: грамадикалізація, лексикалізація, деграмадикалізація, деафіксація.

У сучасній англістиці питання грамадикалізації отримують свою частку уваги дослідників. Так, теорія грамадикалізації представлена численними публікаціями [1; 2; 4; 5.]. Термін «грамадикалізація» у науковий обіг було введено А. Мейє в роботі «L'évolution des Formes Grammaticales» (1912). Його визначення, згідно з яким грамадикалізація – набуття граматичних рис колись автономним словом, все ще залишається актуальним, хоч і в дещо видозміненій формі [6, с. 52; 7, с. vi; 8, р. 1]. Наше визначення терміну грамадикалізація звучить наступним чином – це історичний процес перетворення неграматичної одиниці мови в граматичну, а також поява в певній одиниці мови більшої кількості граматичних рис. Отже, грамадикалізація – процес, напрям якого можна умовно відобразити наступним чином: Л Е К С Е М А > Г Р А М Е М А або М Е Н Ш Е Г Р А М А Т И Ч Н И Х В Л А С Т И В О С Т Е Й > Б І Л Ї Ш Е Г Р А М А Т И Ч Н И Х В Л А С Т И В О С Т Е Й. Такий перехід супроводжується певними семантичними, синтаксичними та фонологічними процесами [7, с. x]. Однією із ключових тез стосовно грамадикалізації є твердження про однонаправленість вищенаведених схем.

Водночас лінгвісти погоджуються, що існує процес деграмадикалізації – ідеосинкретичні винятки, у яких відсутня будь-яка системність як у межах однієї мови, так і декількох споріднених. Оскільки це явище вважається несистемним і випадковим, воно не отримує цілісного висвітлення в лінгвістичній літературі. Однак в англійській мові засвідчуємо численні випадки втрати певною одиницею мови своїх граматичних рис. Такі приклади вимагають системного пояснення, що обумовлює а к т у а л ь н і с т ь цієї теми.

Метою статті є підтвердити системність деграмадикалізації в англійській мові та визначити основні її напрями.

У сучасній англістиці випадки деграмадикалізації радять розглядати кожен окремо [3], наприклад: *pros and cons*. Досить часто у лінгвістичній літературі стосовно прикладів такого типу зустрічаємо термін «лексикалізація», оскільки тут прослідковується схема А Ф І К С > Л Е К С Е М А.

Оскільки ми визначали напрям грамадикалізації від лексеми до грамеми, то зворотний процес можна вважати як деграмадикалізацією, так і лексикалізацією. Однак, грамадикалізація передбачає також набуття граматичною одиницею більшої кількості граматичних рис. При зворотному процесі, тобто втраті граматичних рис мовною одиницею, утворення нової лексичної одиниці не відбувається. Тому цей зворотний процес лексикалізацією назвати не можна – лише деграмадикалізацією. Тому для позначення втрати граматичних рис більше підходить термін «де грамадикалізація», оскільки у цьому контексті він є більш широким. Це дозволяє нам визначити деграмадикалізацію як історичний процес перетворення граматичної одиниці мови в неграматичну або як втрату граматичною одиницею мови окремих граматичних рис.

На наш погляд, процес деграмадикалізації характеризується одним або більше із наступних процесів, напрям яких є протилежним у порівнянні із грамадикалізацією:

1. категорійна реінтерпретація – перехід з функціональних до самостійних частин мови;
2. звуження синтаксичного контексту використання одиниці;
3. семантична і прагматична реінтерпретація у напрямі від абстрактного до конкретного, і як наслідок,

4. зменшення частоти використання;
5. посилення фонологічних позицій (наголос, у т.ч. логічний).

Ключовими характеристиками деграматикалізації вважаємо процеси (1–3).

Єдиним прикладом деграматикалізації, що визнається лінгвістами, є *деафіксація*, тобто перехід афіксальної морфеми у кореневу. Цей процес характеризується усіма названими ознаками деграматикалізації.

1. *It may sound like a **do's** and **don'ts** column, but these are important things to remember* [Rendle, 36].
2. *Isms and Ologies: All the Movements, Ideologies and Doctrines That Have Shaped Our World.*
[Goldwag]

Такий тип деграматикалізації і справді є спорадичним та суто авторським. Про це зокрема свідчить частота вживання таких новостворених лексем у сучасній англійській мові. Так словосполучення *do's and don'ts* у британському національному корпусі зафіксовано лише у 44 випадках, а *isms* – у 15.

Наступний тип деграматикалізації – *конверсійна деграматикалізація* – передбачає виникнення самостійних частин мови, зокрема іменників та дієслів зі службових (прийменників, часток, сполучників) або прислівників.

3. *Olive took the glass of wine, sniffed at it and **downed** half in one go* [Rowe, 85].
4. *Well, he sort of noticed me and <...> I **outed** fast* [Andrews, 99].

При такому типі деграматикалізації реалізуються 4 із 5-ти вищенаведених ознак (категорійна та прагматико-семантична реінтерпретація, звуження синтаксичного контексту та зменшення частоти використання).

Третій тип деграматикалізації – *деграматикалізація модальних дієслів*, насамперед дієслів *need*, *dare*, які в сучасній англійській мові все частіше вживаються як смислові дієслова. При цьому спостерігається відмінність між британським та американським варіантами англійської мови. Так, в семи книгах англійської авторки Дж. Роулінг *need* як модальне дієслово у заперечних та питальних конструкціях вживається 5 разів, у той час як смисловим дієсловом воно є у 93-х випадках, а у американського автора Д. Брауна – у всіх зафіксованих випадках у трьох книгах *need* є смисловим дієсловом.

5. *We **don't need** to cast spells to use them* [HP, 27].
6. *One **does not need** to have cancer to analyze its symptoms* [Angels, 15].

З позицій діяхронії вбачається можливим стверджувати, що такий тип деграматикалізації є релевантним для деяких давньоанглійських претерито-презентних дієслів, наприклад: OE *witon* (*know*) > MdE *to wit*. Так у сучасному еквіваленті давньоанглійського претерито-презентного дієслова відсутня модальна семантика, тобто відбулася втрата граматичної ознаки.

При деграматикалізації модальних дієслів спостерігаємо їх прагматико-семантичну інтерпретацію та зменшення частоти використання (2 ознаки).

Четвертий тип деграматикалізації – *деграматикалізація часових форм*, зокрема форми Present Perfect на позначення одноразової дії у минулому, аналітичної форми Present Simple для розповідних стверджувальних речень, форми Present Perfect дієслів руху.

7. *ME Whan that aprill with his shoures soote / The droghte of march **hath perced** to the roote.*
[Cant, 1: 1–2]
8. *ENE The king **doth wake** to-night and **takes** his rouse* [Hamlet, AISII].
9. *MdE He **is gone**.*

Приклад (7) демонструє використання форми, яка у сучасній англійській мові на позначення одноразової минулої дії не вживається. Тобто форма Present Perfect втратила одну із своїх граматичних якостей, що підпадає під наше визначення деграматикалізації. Приклади (8) і (9) демонструють також використання форм, які у сучасній англійській мові є переосмисленими з семантико-прагматичної, а також стилістичної точок зору. Окрім того, очевидним є зменшення частоти використання наведених часових форм та, особливо у випадку із прикладом (9), – значне звуження контексту використання.

Останній тип деграматикалізації – *синтаксичний* – стосується одиниць, що використовуються у еліптичних реченнях.

10. (*Are you going*) **down**?

11. (*The player was*) **offside**.

Так, прислівники поряд із абстрактним значенням напрямку руху набуває конкретного значення і є легко впізнаваним поза ситуацією використання (у ліфті, на футбольному матчі відповідно). Окрім того, деграматикалізована одиниця *down* та *offside* набуває дискурсивних властивостей, що не є притаманними для граматичних одиниць. У прикладі (10) і (11) фіксуємо 4 із 5-ти ознак, якими характеризується процес деграматикалізації (категорійна та прагматико-семантична реінтерпретація, звуження синтаксичного контексту та зменшення частоти використання)

Отже, на основі вищесказаного можна зробити висновок про системність деграматикалізації, оскільки цей процес стосується як морфологічного рівня (афіксальні та кореневі морфеми), так і синтаксичного (словосполучення і речення). Стверджувати про таку системність можливо лише із зверненням до пам'яток літератури різних періодів історії англійської мови. П е р с п е к т и в н и м можна вважати звернення до прикладів деграматикалізації у інших мовах та проведення паралелей та аналогій, що може підтвердити тезу про системність деграматикалізації мовних одиниць як лінгвістичного явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Givón T. Syntax: An Introduction. Volume 1 / Talmy Givón. – Amsterdam : John Benjamins, 2001. – 500 p.
2. Heine B. Grammaticalization: A conceptual framework / B. Heine, C. Ulrike, F. Hünemeyer. – Chicago : University of Chicago Press, 1991. – 328 p.
3. Haspelmath M. Coordinating constructions / M. Haspelmath. – Amsterdam : Benjamins, 2004. – 576 p.
4. Hopper P.J. Grammaticalization / P. J. Hopper, E. C. Traugott. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 256 p.
5. Hopper P. The discourse basis for lexical categories in universal grammar / P. Hopper, S. Thompson // Language. – № 60. – 1984. – pp. 703– 753.
6. Kurylowicz J. Esquisses Linguistiques II / Jerzy Kurylowicz. – München : Wilhelm Fink Verlag, 1975. – 483 S.
7. Lehmann Ch. Thoughts on Grammaticalization / Christian Lehmann. – München : LINCOM Europa, 1995. – 192 p.
8. Traugott E.C. Approaches to Grammaticalization. Volume 1 / B. Heine, E.C. Traugott. – Amsterdam : John Benjamins, 1991. – 360 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Andrews L. Hospital circles / Lucilla Andrews. – Wallington : Severn House, 1986. – 152 p.
10. Brown D. Angels and Demons / Dan Brown. – NY : Pocket Books, 2000. – 270 p.
11. Goldwag A. Isms and Ologies: All the Movements, Ideologies and Doctrines That Have Shaped Our World / Arthur Goldwag. – London : Madison Park Press, 2007. – 388 p.
12. Rendle A. So you want to be an actor? / Adrian Rendle London : A & C Black (Publishers) Ltd, 1991. – 107 p.
13. Rowe M. So very English. / Marsha Rowe. – London : Serpent's Tail, 1990. – 128 p.
14. Rowling J.K. Harry Potter and the Deathly Hallows / J.K. Rowling. London : Bloomsbury, 2007. – 607 p.
15. Shakespeare W. Hamlet / W. Shakespeare // Tragedies. – London : Everyman's Library, 1992. – Vol. I. – P. 1–151.

В статье рассматриваются основные типы деграмматизации в современном английском языке. Утверждается, что в современном английском языке деграмматизация является системным явлением и охватывает как морфологический, так и синтаксический уровень языка. Уменьшение количества грамматических черт языковой единицы может происходить при изменениях следующего типа: деафиксации, конверсионной и синтаксической деграмматизации, деграмматизации модальных глаголов и временных форм. Эти изменения могут сопровождаться сопутствующими

процессами: категориальной и прагматически-семантической реинтерпретацией, сужением синтаксического контекста, уменьшением частоты использования единицы, а также усилением фонологических позиций.

Ключевые слова: грамматикализация, лексикализация, деграмматизация, деаффиксация.

The article covers the main types of degrammatization in present-day English. It argues that present-day English observes degrammatization as a systemic phenomenon which covers both morphological and syntactic levels of the language. The reduction of the grammatical features in the language unit happens while one of the following processes: deaffixation, conversional and syntactic degrammatization, degrammatization of modal verbs and tense forms of the verb. These changes may be accompanied by adjoining processes: categorical, pragmatic and semanticreinterpretation, syntactic context narrowing, decreasein the usage frequency, phonologic position strengthening.

Key words: grammaticalization, lexicalization, degrammatization, deaffixation.